

Domokos Zsuzsanna

LISZT FERENC *ESZTERGOMI MISÉJE* MOSONYI MIHÁLY INTERPRETÁCIÓJÁBAN*

Liszt Ferenc Esztergomi miséje Mosonyi Mihály által zongorára négy kézre alkalmazva, már megjelent Pesten Rózsavölgyi és Társa, Bécsben pedig Dunkl N. J. műkereskedésében. A kiállítás és a nyomás felette díszes, szabatos és tisztán olvasható. Az átirat az eredeti vezérkönyv után készült, könnyen játszható és felette hű, miről Mosonyi elismert tekintélye kezeskedik. Egy szóval: oly kitűnő átirata ez a szóban forgó remekműnek, minővel nem igen sokkal találkozunk a zeneirodalomban. Minden legcsekélyebb előadási jegy s időmértéki változásra a legnagyobb gond van fordítva, emellett a különböző hangszerek, énekkarok és magány szólamok önálló részei megjelölése, biztos tájékozást nyújt az egész mű zenekari felosztása és alkotására nézve. – Az átirat 78 lapra terjed, s tíz ívet tartalmaz. Ára 5 frt. o.é.

Kik zeneműtárukat egy kiváló műbecsű számmal kívánják gazdagítani, el ne mulasszák ezen a maga nemében páratlan művet megszerezni.

Ez a hirdetés a *Zenészeti Lapok* 1865. május 11-i számának „Zenészeti újdonságok” című cikkszavában jelent meg.¹ Ugyanebben a számban az újság egy esszéteközül Lisztről Mosonyi tollából annak okán, hogy Liszt felvette a négy alsó papi rendet. Ebben Mosonyi így emlékszik vissza az átütő hatásra, amelyet a mise tett rá:

Én Lisztet akkor tanultam közelebről ismerni, midőn 1856-ban Pestre jött esztergomi miséje előadásához a próbákat vezetendő. Őszintén bevallom, hogy akkor ez a mű rám nézve az a fénysugár volt, amely egykor Sault Pállá változtatá. Mert addig csak azon általános közvélemény nyomán, én is csak a sok üres szót szaporítám annak érdekében, mely Lisztet mint kiváló zongoravirtuózt dicsőítette ugyan, de nagy zeneköltőnek egyáltalán nem akarta elismerni. De a kérdéses mise próbái alatt lehullott a hályog a szememről s töredelmes szívvel vertem a mea culpa-t.²

Mosonyi nagyon jól ismerte a mise zenei anyagát, hiszen nagybőgőn játszott az előadáson.

* A Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont Mosonyi Mihály tiszteletére rendezett emléknapiján, 2015. október 3-án a Régi Zeneakadémián elhangzott előadás írott változata.

1 *Zenészeti Lapok*, V/32. (1865. május 11.), 255.

2 Mosonyi Mihály: Liszt Ferenc. „Folyó év april 25-én Rómában a kisebb egyházi rendeket fölvette és tonsuráltatott”. Uott, 250.; idézi: Bónis Ferenc: *Mosonyi Mihály*. Budapest: Gondolat, 1960, 64.

Sőt, még ezt megelőzően elemzést készített a műről, melyet humoros formába öntött egy Liszthez szóló pohárköszöntő számára. 1856. augusztus 16-án a Pesti Zenész Egylet ünnepséget rendezett Liszt tiszteletére, aki az *Esztergomi mise* próbáira érkezett haza. Ezen az ünnepségen olvasta fel Mosonyi Mihály a pohárköszöntőjét, amelyet még abban az évben kiadott Landerer és Heckenast nyomdájában. A köszöntő szövegébe beleszötte a mise általa legfontosabbnak ítélt zenei tulajdonságait. Megemlíti a zenei anyag szerkezetét, kompozíciós technikáit, harmónia- és hangnemhasználatát, előadói utasításait, hangszerelési megoldásait, a benne alkalmazott játékmódokat. Ezekből a szempontokból közelítette meg a mű korszakújító nagyságát, humoros megfogalmazásban.³

Liszt már korábban ismerte, és el is ismerte Mosonyi zeneszerzői adottságait. Ennek legkézenfekvőbb bizonyítéka, hogy Liszt őt ajánlotta, hogy kérjék fel a mise változó részeinek megkomponálására. 1866. február 22-én írta Augustus Antalnak, hogy eredetileg Mosonyinak szánta a *Graduale* és az *Offertorium* megírását, mert akkor is, és a levél keletkezésének idején is őt tartotta a legjobb magyarországi egyházzenei szerzőnek.⁴ Maga a felkérés 1855 elején történhetett, mivel Leopold Alexander Zellner bécsi zenei, színházi és képzőművészeti lapja, a *Blätter für Musik, Theater und Kunst* első évfolyamában, az 1855. április 24-i számban tudósít róla.⁵

S bár az ősbemutatón Esztergomban 1856. augusztus 31-én felsőbb kívánságra nem Mosonyinak, hanem a Bazilika karnagyának, Seyler Károlynak a tetelei hangzottak el, Liszt szeptember 4-én a Belvárosi templomban Mosonyi *Gradualé*-jét és *Offertorium*-ját vezényelte. Sajnos pillanatnyilag nem tudunk közelebbit a két tétel sorsáról, illetve hollétéről. Liszt a mise átdolgozása során kikérte Mosonyi véleményét is, illetve rá való tekintettel a bőgőszólamnak a Credo tételben kiemelt szerepet szánt:

Tisztelt Barátom valószínűleg meg lesz elégedve ama változtatásokkal, könnyítésekkel és pótlásokkal, melyeket Misém vezérkönyvének utolsó revíziója alkalmával abban tettem. [...] A Gloria és Credo zárófűgái nem a szokásos kaptafákra készültek.¹ Most az Ön tiszteletére a nagybőgőkben önállóan lép fel az Agnus főmotívuma s az egészet a Credo motívuma zárja le, amivel úgy lélektanilag, mint zeneileg teljesebb egységet igyekeztem elérni.”⁶

3 Ilona Mona: „Erste musikalische Analyse der ‘Graner Messe’ von Ferenc Liszt”, *Studia Musicologica*, 29/1987, 343–351. Részlet a köszöntőből: „Herr Doktor! Erlauben Sie, dass ich als **Ripienist** mir eine **obligate Stimme** nehme, und mich mit meiner nicht genug **solffeggierten mezza vox humana** von **zwei Füßen** es wage, zu **improvisieren**. Meine Stimme ist zwar nicht ohne **Register**, aber nicht **coloratur** fähig, auch für das **Portamente** nicht geeignet, leistet aber doch in einer **Appoggiature** Ersterckliches, diese ist ein **Prahltriller**, der meistens in ein **Tremolo** hinherführt.” 346.

4 1866. február 22. In: Csapó Vilmos (közr.): *Liszt Ferenc levelei báró Augustus Antalhoz, 1846–1878*. Budapest: Franklin, 1911, 105.

5 Bónis Ferenc: „Liszt, Erkel és Mosonyi alakja egy bécsi művészeti lapban”, *Nemzet és Hagomány*, 1/2011, 41.

6 Isoz Kálmán: „Liszt Ferenc három kiadatlan levele Mosonyi Mihályhoz”, *Magyar Könyvszemle*, XXXIII/3–4, 1926, 311.

A mise négykezes átiratának elkészítéséhez Mosonyi 1860-ban kezdetet hozzá, mivel Liszt szeptember 24-i levelében kéri a teljes átirat kéziratát Rómába, és elismeréssel ír a Kyriéről és Gloriáról, amelyet már megkapott.⁷ Az átirat nyilván azért is váratott magára, mivel maga Liszt is több változtatást vezetett be az eredeti műbe, már 1856 végétől kezdődően. A partitúra nyomtatott díszkiadása 1859-ben jelent meg Bécsben. Liszt így ír a fenti levelében Mosonyinak az első két tétel átnézése után:

Kedves és tisztelt Barátom!

Az Esztergomi Mise (Kyrie és Gloria) kitűnő feldolgozását őszinte örömmel, azonnal kipróbáltam a zongorán. A misét Berlinbe küldték utánam, ahol Hans von Bülownál három napig időztem. ... a jobboldali részt játszotta, én a baloldalt. Ha jelen lett volna, csaknem annyira elégedett lett volna az előadással, mint a zongoristák a mesteri és mintaszerű átirattal. Egy ilyfajta partitúrát nem lehet értelmesebben, hívebben és hatásosabban zongorára négy kézre átírni, mint ahogy az Önnek sikerült. Meglátszik rajta, hogy szereti a művet s nagyra tartom, hogy azt egy oly képességű zeneszerző, mint Ön, ekkora figyelemmel és szimpátiával kezeli. Azt a néhány kis változtatást, amit legtöbbször a játék megkönnyítése végett kék ceruzával bejegyeztem, nem fogja rossz néven venni. A következő tételek átírásánál kérem járjon el egészen szabadon, minden szórszálhasogatás nélkül, s ha a zongoraletét úgy kívánja, a szólam magasságát és a figurációt változtassa meg.

Remélem, a kotta metszése nem lesz igen eltérő minőségű s Dunkl megfelelő kiadásról fog gondoskodni. Különösen kösse lelkére a szöveg betűinek gondos megválasztását, ne legyenek se nagyok, se kicsinyek s üssenek el az előadási utasítások (piano, crescendo stb) betűitől. Átiratának számos kiválóságához még a szöveg helyes elosztása is társul, a metsző ragaszkodjék pontosan kéziratához és egy jöttányit se térjen el tőle.”

Liszt lelkesedése őszinte és nem túlzott. Erre utal Mosonyihoz írott 1862. november 24-i levele, amelyben a következőket írja:

Miután kevesen vannak, kik partitúráimat elolvasni képesek és hajlandók, ritkán kínálok fel azokat. De ha tisztelt Barátomnak ily olvasmányhoz ideje lenne, örömmel küldöm el (Brendel barátom útján Lipcséből) a Faust-szimfónia és három legújabb szimfonikus költeményem vezérkönyvét.”⁸

A négykezes miseátirat nyomdai levonatának korrigálásában Liszt maga is intenzíven részt vett. Carolyne Sayn Wittgeinsteinnek írta 1864. szeptember 24-én, hogy az előző napját Mosonyi munkájának átnézésével töltötte.⁹ Végül 1865 januárjában készült el az utolsó korrektúrával, és a levonatot köszönettel visszaküldte a bécsi kiadó Johann Nepomuk Dunklnak azzal, hogy amint Mosonyi jóváhagyja a végső változatot, nyomtathatják a kottát. Liszt soraiból kiderül, hogy teljesen elége-

7 1860. szeptember 24. In: Isoz: i. m., 312.

8 1862. november 24. Uott, 314.

9 1864. szeptember 24. „J'ai passé ma journée d'hier à reviser l'arrangement à 4 mains que Brandt a fait de la Messe de Gran. In: *Franz Liszts Briefe*. Gesammelt und herausgegeben von La Mara. VI. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1902, 53.

dett Mosonyi munkájával.¹⁰ A kottán, melyet Bécsben Dunkl, Pesten Rózsavölgyi adott ki, természetesen feltüntették Mosonyi nevét, mint átíróét:

1. faksimile. Az átírat nyomtatott kiadásának címlapja (Liszt Ferenc Kutatókönyvtár, Budapest, LZ 3648)

Az *Esztergomi mise* négykezes átíratának története azonban ezzel nem ér véget. Liszt később még további, bár nem lényegi változtatásokat tett a mű zenei anyagán. S amikor 1872-ben, már Mosonyi halála után a mise második, átdolgozott kiadása megjelent Schubert kiadónál Lipcsében, Liszt ismét javított az 1865-ös faktúrán. 2010-ben Weimarban a Hercegin Anna Amalia Bibliothek egy különleges forráshoz jutott: az *Esztergomi misé*nek egy olyan 1865-ös kiadását vették meg, amelyben a zeneszerző javításai, változtatásai találhatóak egy későbbi kiadás számára.¹¹

¹⁰ 1865. január 2. „Gehrter Herr, an Mosonyi's 4händiger Clavier Partitur der Graner Messe habe ich wahrlich Freude. Diese schwierige Aufgabe konnte nicht befriedigender und wirkungsvoller gelöst werden als es Ihm gelungen ist. Wenn ich mir daran einige Änderungen erlaubte, so geschach es blos zur Erleichterung der Spieler.” In: Margit Prahács (hrsg.): *Franz Liszt. Briefe aus Ungarischen Sammlungen 1835–1886*. Kassel–Basel–Paris–London–New York: Bärenreiter, 1966, 118.

¹¹ Johannes Mangei–Angelica von Wilamowitz-Moellendorf: „Das langwierige Geschäft des Selbst-Corrigierens” – Zu einer von Franz Liszt revidierten Klavierpartitur der *Graner Messe*”. In: Hellmut Th. Seemann–Thorsten Valk (hrsg.): *Übertönte Geschichten. Musikkultur in Weimar. Jahrbuch der Klassik Stiftung Weimar 2011*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2011, 103–120.

A címlaphoz Liszt hozzáírta: a szerző által jóváhagyott második kiadás, ami azonban végül nem jelent meg a nyomtatott kottán, mint ahogyan nem szerepel rajta Mosonyi neve sem. Liszt számára pedig fontos volt ez a megjegyzés, mégpedig annyira, hogy a mise négykezes változata a saját maga által készített második, 1877-es műjegyzékében is így szerepel.¹² Ez valahol azt is sugallja, hogy a zeneszerző sok saját javítása, változtatása után a végső formát már szinte saját átirataként fogadta el.

A mise zongorista előadói particellászerű letétet kapnak kézhez, Mosonyi a szólamokat, ahol csak tudta, az eredeti magasságban és jól kivehetően helyezte el. Nagy hangsúlyt fektetett a jellegzetes, fő motívumok, pregnáns ritmusképletek előtérbe állítására. Kiemelte a teljes mise tematikus összefüggéseit, a tételek közötti visszatérő motívumok, dallamok mindig hangsúlyt kapnak. Az átiratba a szöveget, és a szólamoknál a hangszerek nevét is beírta. A nagyon igényes zongoraletét professzionális előadók számára készült. Az énekesek (mind a kórus, mind a szólisták) szólamát Mosonyi beolvasztotta a teljes zenekari letétbe, és amikor a tematikus anyagot a zenekar kapja, az énekszólam abbamarad. A nagy fokozásoknál több szabadságot engedett meg magának, és a folyamatra, a zene vivőerejére koncentrált, kevesebb, de meghatározó motívum kiemelésével. Ilyen hely a Glóriában a *Domine Deus* szakasz, ahol Mosonyi nem törődött a basszus szólam és a kórus feljelgetésével, csak a zenekari szólamokat vette figyelembe, hogy a zene vivőerejét, lendületét vissza tudja adni. Hasonló fokozás figyelhető meg a *Credo Et in spiritum* szakaszának végén, ahol akkor lép be ismét az énekes szólisták dallama, mikor a zenekar kíséretként háttérbe vonul, és átadja a főszerepet az énekesnek. A *Credo Crucifixus* szakaszának zongoraletétje döbönt rá, hogy ebben a részben Liszt már milyen tökéletesen megtalálta a *Via Crucis* és a kései zongora-gyászdarabok hangvételét. A két fúga átirata briliáns, mind a tematikus anyag, mind a szakaszok építkezésének és eredeti hangzásának visszaadásában. Az átirat érzékenyen követi azokat a zenei váltásokat, harmóniafordulatokat, hangszíneket és fokozásokat, amelyek Liszt zenéjének emelkedettséget, mintegy túlvilági fényt kölcsönöznek. Az átirat nemcsak a zenei anyagot, hanem Liszt szellemiségét is tükrözi, és ez már megvalósul az eredeti változatban, Liszt javításai nélkül is.

Mosonyi nemcsak az *Esztergomi misét*, hanem a *Koronázási misét* is át szerette volna írni zongorára, négy kézre. Tervének megvalósítását korai, váratlan halála akadályozta meg. (Erről a szándékról Liszt ír levelében Schubertnek 1870 novemberében, közvetlenül Mosonyi halála után.)¹³ De Mosonyi volt az, aki különleges szépíráásával lemásolta a *Koronázási mise* partitúráját, azért, hogy a bécsi udvarnak véletlenül se lehessen kifogása a tervezett előadás ellen, miszerint nem áll rendelkezésükre megfelelő partitúra.

12 *Thematisches Verzeichniss der Werke, Bearbeitungen und Transcriptionen von F. Liszt*. Neue vervollständigte Ausgabe. Leipzig: Breitkopf & Härtel [1877], 92.

13 1870. november 9. „Kurz vorher sagte mir Mosonyi: schicken mir nur bald die Partitur der Krönungs Messe, der 4händige Clavier Auszug soll nicht warten lassen, ich setze mich sofort mit Lust und Liebe daran. Nun werde ich diese Arbeit selbst verrichten und sie ihnen vor Weichnachten einsenden.” In: *Liszt's Works Database*, Briefe, original: D- Wrgs 59/75/1, Nr. 15.

Mosonyi a magyarok között azon kevesek közé tartozott, akik nem értették félre Liszt szándékait, s nem fordultak el tőle a „cigánykönyv” magyar megjelenése után sem. A már idézett esszéjében, a *Zenészeti lapok*ban 1865-ben így ír róla:¹⁴

Liszt mint zeneköltő, nem azon a közönséges művészeti országúton szokott járni, melyen már annyi számtalan divat-kompozitor kocsikázgatott s kocsikázgat egyre nagyúri kényelemmel; azért támadtak és támadnak fel egyre ellene a sok filiszteusok, kik rágalmaik, gyanúsításaik nyilaival és keresztre feszítő ítéleteikkel elhalmozzák!

14 Mosonyi: i. m., 250.

ABSTRACT

ZSUZSANNA DOMOKOS

LISZT'S *GRANER MESSE* IN MIHÁLY MOSONYI'S TRANSCRIPTION

Mosonyi's transcription of the *Graner Messe* by Liszt is symbolic evidence of the composer's admiration of Liszt. Mosonyi belonged among Liszt's most devoted friends and supporters in Hungary. Liszt also had a high opinion of Mosonyi's compositions, he declared him to be the best Hungarian composer of church music of his time. Mosonyi not only made the piano four-hand transcription of Liszt's mass, but he himself played the double bass at its first performance. The article traces the genesis of the transcription (1860–1872) following Liszt's correspondence, the two editions of the transcription in Liszt's time, and Mosonyi's article on Liszt in 1865 in the *Zenészeti Lapok*. The transcription by Mosonyi won Liszt's highest appreciation to the extent that Liszt later included it in his 1877 catalogue of his own works. The way Mosonyi made the transcription of the mass is very similar to those by Liszt which aim to reflect the very spirit of the original composition. The article also gives some examples from it.

Zsuzsanna Domokos graduated from the Faculty of Musicology at the Budapest Liszt Academy in 1987. From 1986 she was a research assistant in the Liszt Academy's Franz Liszt Memorial Museum and Research Centre, where in 2002 she became the deputy director and in 2009 the director. In 1993 she obtained a post-graduate doctoral degree and in 2009 was awarded her PhD. The subjects of her theses were Borodin's opera *Prince Igor* and the influence on Liszt's music of 19th century Palestrina reception in Rome. She has been awarded Hungarian state scholarships to undertake research in Moscow, St Petersburg, Vienna, and Rome. She has delivered musicological papers at conferences in Hungary and abroad (Austria, Germany, Italy, Finland, France and Slovenia). Her work has appeared in Hungarian and foreign academic journals. She has organized exhibitions and historical concerts in Hungary and abroad, and was the organizer of the Liszt birthday festivals in the Liszt Memorial Museum in 2011 and 2016. In 2014 she was awarded the Silver Raven Medal of the Los Angeles Collegium Corvinum and in 2016 Hungary's Bence Szabolcsi prize.